

Mario Bratina

Koprsko gledališko življenje

Res je narava prisodila Kopru najlepši kotiček krasnega Tržaškega zaliva. Turistu, ki prihaja po morju ali po kopnem, se prikaže Koper kot biser ležec na vodi. Veliko mikavnejši pogled pa je nudil Koper takrat, ko ga je še okrog in okrog obdajalo morje in ko ga je vezal s kopno zemljo edini in dolgi most od Mude do Škocjana. Ko pa je še pred nekaj leti štrlela visoko v nebo trdna in zloglasna stavba koprskih zaporov na Belvederu ki je nosila na zunanjih pročelnih vogalih dva močna stolpa z vmesnimi zaporednimi linami, je bil videti Koper, posebno z morja, kot začaran grad na skalnatem otoku.

Koper je bil otok do začetka XVIII. stoletja. Celotna površina otoka meri le 45 kvadratnih hektarjev prsti in skalovja, ki ga danes ni videti. Višina nad morjem doseže komaj 11 metrov. Obala okrog Kopra ima zaradi svojega postopnega padanja proti morju zelo ugodno lego in se, precej oddaljena od visokih in mrzlih planin, razteza v polkrogu od morja do črnokalskih grebenov ter je porasla z vinogradi, oljkami in sadnim drevjem.

Mesto je živelo pet stoletij pod Benetkami (1291—1797), od 10. junija 1797 do 20. novembra 1805 pod Avstrijci, od 20. novembra 1805 do 13. septembra 1813 pod Francozi in od tedaj dalje do konca prve svetovne vojne ponovno pod Avstrijci. Uprava beneškega župana in kapetana je obsegala ne samo mesto, pač pa tudi, v nekaterih zadevah, celo beneško Istro. Prebivalci so se delili v štiri razrede: plemiče, bogate meščane, trgovce in ljudstvo (plebei). Glavna vira dohodkov mesta sta bila vino in sol. Okoliške vasi so bile pretežno v kolonskih odnosih s plemiči, s cerkvenimi organi in z bogatimi meščani. Tlačila jih je tudi vojaška obveznost, ker so imele Benetke v teh obmejnih krajih stalno organizirano vojsko. Okoličani, vojni obvezniki so bili pod vodstvom posebnega kapetana, ki je nosil naziv »Capitaneus Sclavorum«; seveda so bili okoličani Slovenci. Mesto je štelo največ od štiri do šest tisoč ljudi. Plemiči, bogati meščani in trgovci so bili Italijani, vendar so med bogatimi trgovci in posestniki bili tudi Slovenci, kakor Kocjančič, Žerjal, Pegan, Godinja, Benčič, Vidakovič itd. Med obrtniki, ki so bili v Kopru vedno odlični, so bili npr. brivci pretežno

V GL 1957/58, št. 3 in 4 Gledališča Slovenskega Primorja v Kopru je † prof. Mario Bratina objavil odlomka svojega nedokončanega članka Koprsko gledališko življenje. Gledališče je bilo potem ukinjeno in z njim gledališki list. Uspelo nam je dobiti rokopis članka, ki ga v celoti objavljamo zaradi zanimivih podatkov o gledališkem življenju in stavbah v Kopru.

Italijani, čevljarji pa pretežno Slovenci. Notarski zapisi mestnega arhiva nam nudijo celo primere, da so se plemiči poročali z lepimi slovenskimi dekletji.¹

Koper je že v XV. stoletju dobil častno ime »Atene Istre«, kar nam priča, da sta bili omika in prosveta na precej visoki stopnji. Šole so imeli takrat le najbogatejši sloji meščanov, najprej privatne, potem kolegij, ki so ga vodili redovniki »delle scuole pie«. Kolegij, ustanove, kot ilirsko semenišče za klerike, knjižnice, med katerimi je bila najstarejša in najbogatejša dominikanska, književne akademije in gledališče so dajale mestu značaj sijajnega kulturnega središča Istre. Ni čuda, da so se v takem okolju pojavili slavni možje npr. humanist Peter Pavel Vergerij st. (1349—1431), književnik in pesnik Hieronim Muzio (1496—1576), književnik in ekonomist Gian Rinaldo Carli (1720—1795), književnik in zgodovinar Hieronim Gravisi (1720—1812) in številni drugi.

Predmet našega dela je predvsem gledališče, ki je igralo v Kopru zelo važno vzgojno-kulturno vlogo od XV. stoletja dalje. Kljub temu, da so razni zgodovinarji opisali vse mogoče zanimivosti koprskega življenja, so le-ti silno skopi, kar se tiče podatkov o gledališču. Po ljudskem izročilu, ki ga zgodovinarji ne zavračajo, naj bi bilo staro koprsko gledališče v mestnem predelu, ki gre od Carpaccijsve hiše za Taverno do malega trga, ki je za novim stanovanjskim blokom pred novo ribarnico. Leta 1941 je puljska prefektura izdala odločbe o razlastitvi vseh stavb, ki so bile v omenjenem predelu, z namenom, da se porušijo in da se zgradi na kraju nova osnovna šola. Ob tej priliki so porušili tudi tako imenovano stavbo starega gledališča. Stilno kamenje oken in vrat so prenesli v muzej, kjer ga še danes vidimo in sicer na vrtu. Na že precej visokih temeljih osnovne šole, ki ni bila dokončana zaradi vojne, je zrasel po osvoboditvi hotel Triglav.

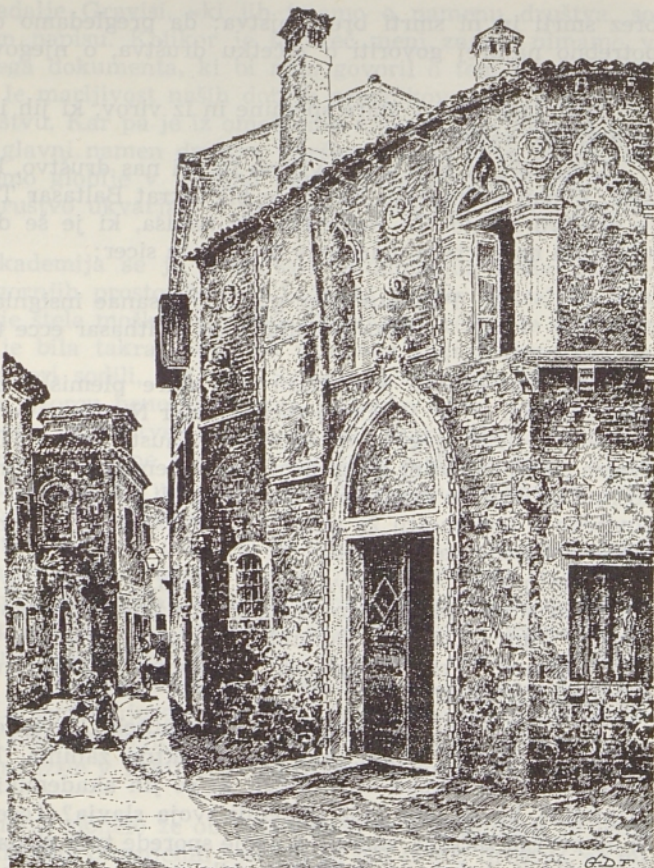
Koprčan Dominik Venturini v »Guida storica di Capodistria« omenja ulico starega gledališča, a o njej malo pove: »V sredi ulice (ki je šla od Carpaccijsve hiše do omenjenega malega trga) je neka stara stavba, o kateri vsi pravijo, da je bilo staro gledališče. Toda vse to je le domneva. Lahko bi si mislili, da je bila tu za časa Rimljanov arena ali teater kot v Pulju in Trstu, in to tem bolj, ker bi omenjena stavba lahko stala izven rimskega mestnega obzidja.«²

Caprin nam v knjigi »Istria Nobilissima« nudi sliko starega koprskega gledališča, vendar o tej stavbi sploh ne govori.³

Gian Rinaldo Carli v razpravi »Teatro tragico« govori o komediji Petra Pavla Vergerija st.: Paulus ad juvenum mores corrigendos, a o stavbi starega gledališča v Kopru ne navaja nobenih podatkov.⁴

Zaman iščemo tudi pri drugih zgodovinarjih Kopra, da bi nam razodeli ali podprli ali zanikali ljudsko izročilo o stavbi starega koprskega gledališča. Ker je torej pot v to smer zaprta, si oglejmo vire, ki so bolj zanesljivi in ki nam bolj jasno govorijo o gledališki dejavnosti v Kopru in o gledališki stavbi v današnji Verdijevi ulici.

Najprej naj omenimo, da se je gledališka dejavnost v Kopru razvijala vzporedno z razvojem in dejavnostjo raznih književnih akademij, ki so si sledile od leta 1478, ko je bila ustanovljena prva taka akademija, do leta 1805, ko je prenehala zadnja. Akademija se je porodila z namenom, da bi nudila, predvsem plemičem možnost različnih viteških in literarnih vaj. Zbrala je okrog sebe že od prvega začetka cvet takratnih izobražencev ter je veliko pripomogla k hitrejšemu kulturnemu napredku Kopra in Istre. Renesančni

Staro gledališče
(iz Caprinove knjige
Istra Nobilissima)

duh in želja po novem življenju, po novi izobrazbi, po dvigu iz temačne zaostalosti sta našla v akademiji zelo ugodna tla.

Vir, ki ga imamo o koprskih akademijah in o gledališki dejavnosti je koncept pisma Hieronima Gravisija o antičnih in modernih akademijah v Kopru z dne 15. marca 1760.⁵ Pismo, ki ga je Gravisi naslovil nekemu prijatelju, navajamo v prevodu:

Koper, 15. marca 1760

»Predragi prijatelj,

no, končno bom izpolnil svojo nalogo. Veliko prej bi vam moral poslati podatke o tej naši akademiji »de' Risorti«, toda do sedaj nisem utegnil. Takoj, ko sem vam to obljubil, me je smrtna bolezen privedla do »limine in ipso extremi flatus«; sedaj pa, ko sem tako rekoč dvakrat »risorto«, moram brez odlašanja izpolniti svojo obljubo.

Naziv »de' Risorti«, ki so ga dali naši akademiji, namiguje, kot dobro vidite, na neko društvo, ki je moralo tukaj biti pred tem našim. Ni vstajenja

brez smrti in ni smrti brez rojstva; da pregledamo celo stvar od kraja, bo potrebno najprej govoriti o začetku društva, o njegovi dekadenci in končno o vstajenju.

Poglejmo torej v stare spomine in iz virov, ki jih imamo, zberimo podatke za zaželeno raziskavo.

Leta 1478 je bilo ustanovljeno tu pri nas društvo, ki je potem živelo dolgo časa. Župan in kapetan Kopra je bil takrat Baltasar Trevisan, pod katerim se je društvo začelo. To razberemo iz napisa, ki je še danes v tej naši pisarni sindikata nad grbom omenjene družine in sicer:

Ponimus haec grati Trivisanæ insignia prolis
Cum Domino socii Balthasar ecce tibi.

Pod tem grbom je narisana grb stare plemiške družine Verzi iz Kopra z začetnicami D. N. V., kar pomeni Doctor Nicolaus Vertius, princ društva, nato pa beremo leto njegove ustanovitve: Fauste inita MCCCCLXXVIII. Za tema dvema sledijo številni drugi grbi naših plemiških družin z začetnicami, ki povedo ime in družino člana in z različnimi gesli naokrog. Društvo je bilo torej ustanovljeno v tem mestu že takrat, ni pa razvidno, s čim naj bi se ukvarjalo in kakšne namene naj bi imelo.

V isti pisarni sta še dva druga napisa, s katerih je možno dognati le nekaj o delu društva. Nad grbom plemiške družine Almerigotti beremo te spominske besede: Dum felicissima Dominici Maripetri Praetura laetam reddit civitatem, qui ingenue Festa tripudiis scenisque celebrarunt, insignia posuerunt MCCCCLXXXIII.«

Tu je potrebno, da prekinemo za trenutek Gravisijevo pismo. V navedenem napisu je namreč nekaj, kar nas direktno zanima. Kaj naj pomeni beseda »scenis«, če ne odrske uprizoritve, ki so jih akademiki lepo povezali s plesom (tripudiis), ko so leta 1493 priredili svoja slavja? Torej vidimo, da je društvo že od prvega začetka vnašalo v svoje sporede tudi gledališke prireditve. Pozneje bomo videli, katere in kakšne so bile vsaj nekatere od teh prireditev, ker za vse, na žalost, nimamo podatkov.

»Nato sledijo,« nadaljuje Gravisi, »grbi in imena raznih oseb, ki so bile takrat člani društva; in končno je opaziti, da je bilo društvo tudi obnovljeno leta 1567. Napis, ki to prikazuje, je nadvse jasen in obširen: Is fuit Aloysii Suriani Praetoris, Praefectique clarissimi splendor et justitia et in universam hanc civitatem omni ex parte emicans amor et charitas ut eo regente quasi beato aevo frui visa fuerit haec patria. Hoc igitur tam felici Praetore juvenus sodalitem clarius instituit, quae Petro Pola juvene egregio sibi principe electo, ludicris certaminibus, choreis, comoediis, diversorumque generum spectaculis as muneribus civium animos et Praetoris in primis oblectare studuit. Eorum autem, quorum nomina in sodalitatibus albo inscripta fuerunt, insignia gentilitia in hac tabula depicta apparent. MDLXVII.«

Šele iz tega napisa je jasno, da je društvo imelo predvsem viteški značaj, ker se je ukvarjalo z viteškimi vajami, kot so igre, turnirji, plesi itd., in da so bile književne vaje na razporedu predvsem kot komedije in razne javne prireditve (comoediis, diversorumque generum spectaculis). Vse kaže, da se je društvo ravnilo po starem izreku: Mens sana in corpore sano.

»Vsi viri,« pravi nadalje Gravisi, »ki jih imamo o namenu društva, so zapopadeni v navedenem napisu. Kolikor je namreč meni znano, nimamo v tukajšnjih arhivih drugega dokumenta, ki bi nam govoril o tem tako starem in plemenitem društvu; le marljivost naših dobrih prednikov nam je ohranila navedene spomine o društvu. Kar pa je iz omenjenih napisov razvidno na prvi pogled je to, da so bile glavni namen društva viteške vaje in sicer razne igre in plesi; vendar če sežemo globlje v vsebino napisa, imamo dovolj razlogov, da verujemo, da se je društvo ukvarjalo v precejšnji meri tudi s književnimi vajami.«

Ta prva koprška akademija se je imenovala »Compagnia della Calza«. Imela je svoj sedež v zgornjih prostorih nove Lože, ki je bila dograjena leta 1464. Med svojimi člani je štela moške in ženske plemiškega rodu; te so nosile naziv »tovarišice«. Ker je bila takrat podobna ustanova tudi v Benetkah in z istim nazivom, so nekateri sodili, kot npr. Sansovino (*Cronica universale*), da je koprška nastala po vzorcu beneške. In res, ne samo naziv, pač pa tudi društvena slavja plesi, igre, prireditve in noša so bili enaki. Moški so nosili kratek suknjič, nadkolenske nabrane hlače in nogavice različnih barv, ki so segale do polovice stegna. Glavna barva noše je bila črna. Znak društva so ženske nosile na rokavu, moški pa na nogavici.

»V drugi dobi društva in sicer leta 1493,« piše Gravisi, »je princ neki Almerigotti. Ta, če se nanašamo na tedanji čas, ne more biti drugi kot Franc Amerigotti, eden izmed najuglednejših takratnih Koprčanov ali pa Jurij Almerigotti, doktor, poznejši predavatelj na stolici kodeksa v Padovi. Društvo si je torej izvolilo za svojega predsednika zelo izobraženo in ugledno osebo. Tudi Peter Pola, ki je princ društva v zadnjem omenjenem napisu, je imel, četudi še mlad književnik, velik ugled. Le zaradi njegove učenosti mu prideva napis »izvrsten« (egregio). O njegovem književnem geniju in o njegovi sposobnosti pričajo razne njegove brošure, ki še niso izšle v tisku in ki se hranijo v knjižnici tukajšnjih grofov Fini.

Če vidimo, da je društvo slonelo že ob ustanovitvi in v poznejših 70 letih na ugledu in bilo pod vodstvom omenjenih oseb, ki so bili principi društva, se mi zdi pametno sklepati, da je moralo imeti za vsebino svojih vaj in zabav tudi književne vaje.

Do podobnega zaključka pridemo tudi na podlagi gesel, ki jih še danes beremo nad raznimi grbi članov kot npr.: *Dominus illuminatio mea et salus mea, Spero in Dio, In Dio di fare spero, Vivo sperando* itd. Če bi bili nameni društva izključno razne igre, maškerade in plesi, bi bila nezadostna in čudna omenjena gesla, posebno če gledamo na ugled in na resnost dveh pravoznancev, ki sta bila princa in voditelja društva. Če torej sama pamet narekuje, da verjamemo zaradi omenjenih preudarkov, da se je društvo ukvarjalo tudi s književnimi vajami, je pametno priznati, da so te omenjene tudi v navedenih napisih. Prav jasno vidite, da so tako v prvem (scenis) kot v drugem napisu označene gledališke predstave in sicer pod besedami *comoediis, diver sorumque generum spectaculis as muneribus*.«

Gravisi razlaga nadalje, da so književne vaje nudile možnost, da se je mladina učila javno nastopati in da se je ob značaju oseb, ki jih je videla v igri, navajala ločiti lepoto čednosti od napak strasti. Oder pripominja Gravisi, lahko postane šola lepega vedenja, lahko koristi in nudi zabavo, če zakoni previdnosti pravilno vodijo umetnost. Druga pozitivna plat odrskih predstav je

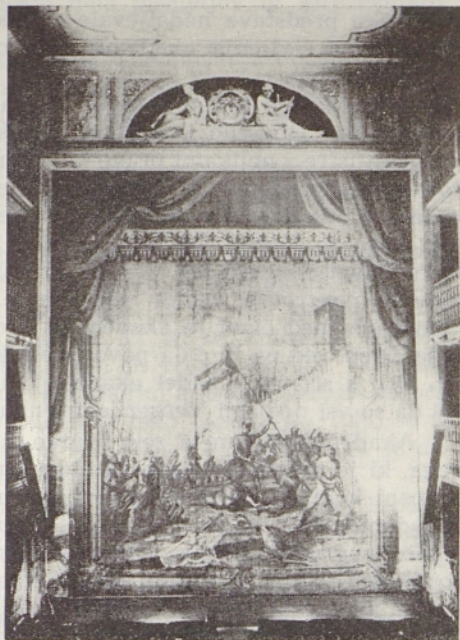
bila ta, da so akademiki ne samo prirejali igre, pač pa, da so sami, v stalnem tekmoivanju, sestavljali drame in komedije, ki so bile namenjene širši javnosti.

»Videli smo prej,« dodaja Gravisi, »da je bil princ društva leta 1567 Peter Pola, učenjak, vitez in pesnik. In prav on je napisal v prozi veseloigro v petih dejanjih z naslovom: Giusti inganni. Ravno tako imamo njegovo eklogo ali pastirsko igro v verzih z naslovom: Ardor di amore, z učeno posvetitvijo in predgovorom na čast presvetlemu gospodu Morosiniju. V uvodu prikazuje Palada pravljčni nastanek Kopra, kjer je bila igra uprizorjena. Iz predgovora zvedemo, da je bila še pred to druga odrska predstava z naslovom: Perillo in Polimnia. Vsa ta gledališka dela so tu priredili že v tistih časih. Še veliko prej kot ta je bila znamenita predstava odrske basni v desetih dejanjih, delo našega someščana Avrelija Vergerija, ki je bil brat škofov odpadnikov v Kopru in v Pulju. Predstava je trajala dva večera. Muzio je v prvi knjigi svoje poetike napisal o tej predstavi:

Il mio Vergerio già felicemente
Con una sola favola due notti
Tenne lo spettator due volte intento.
Chiudean cinque e cinque atti gli accidenti
Di due giornate; e 'l quinto ch'era in prima,
Poich'avea il caso e gli animi sospesi,
Chiudea la scena ed ammorzava i lumi.
Il popolo infiammato dal diletto
Ne stava il giorno che veniva appresso
Bramando 'l foco de' secondi torchi.
Quindi correa la calca a tutti i seggi
Vaga del fin ed a pena soffriva
D'aspettar ch'altri ne levasse i veli.«

Tukaj je potrebna kratka opomba. Če je res, da je ta odrska basen slavnega Avrelija Vergerija (1491—1532), kot pravi Domenico Venturini v »Guida storica di Capodistria«, bila uprizorjena v gledališču v ulici Belveder (današnja Verdijeva), kjer je tudi, vedno po Venturiniju, »Compagnia della Calza imela svoj sedež, bi bila stvar gledališke stavbe v Kopru rešena. Omenjeno gledališče v ulici Belveder bi tako delovalo že v prvi polovici XVI. stoletja ali še celo v drugi polovici XV., ko se je prvič pojavila v Kopru viteško-književna »Compagnia della Calza«. Ljudsko izročilo o stavbi starega gledališča, o katerem smo že govorili, ne bi prišlo sploh v poštev za odrske igre tega društva, razen morda v prvih letih po letu njegove ustanovitve 1478. Toda Venturini ne navaja nobenih virov, da bi podkrepil svojo trditev. Kar nas pa še bolj moti, je to, da Baccio Ziliotto piše v knjigi »Capodistria«, da je »Compagnia della Calza« imela svoj sedež v zgornjih prostorih nove Lože in ne v teatru v ulici Belveder, kot pravi Venturini. Pozneje se bomo še povrnili k vprašanju tega gledališča v ulici Belveder.

Nadaljuje Gravisi: »Pozneje je bila uprizorjena ‚Filliria‘, gozdna basen Hieronima Vide, za katero je bil asistent scenograf kavalir Janez Nikolaj Gravisi, ‚markiz in moj praded‘. Ta je bila potem natiskana leta 1585 v Padovi pri Janezu Cantoniju in posvečena olimpijskim akademikom v Vicenzi, med katerimi je bil on vpisan.

*Zastor koprskega gledališča
iz začetka 19. stol.*

Tudi ‚Le selve incoronate‘, delo učenega komika in sodobnika Vide, Ottonella Belli, so bile v ta namen sestavljene. Ta gozdna tragikomedija, skoraj dvojčica s ‚Pastor Fido‘, je naletela v Benetkah na priznanje kavalirja Guarinija, ki se ni mogel načuditi njeni izvirnosti. Ker pa je avtor umrl in ker se je zgubil original, je bila preurejena in sestavljena na podlagi osnutkov, ki so jih našli med avtorjevimi rokopisi; tako je precej drugačna od svoje prve oblike, kot je tudi povedano v obvestilu čitatelju, in je bila natiskana v Benetkah pri Janezu Antonu Vidali.

Ali ni iz vseh teh gledaliških predstav in iz številnih drugih, kot npr. ‚La Tartara‘, ‚I falsi del‘ itd., pri katerih so imele svoj delež osebe vpisane v akademijo, pametno sklepati, da so bile med viteškimi vajami, med različnimi javnimi zabavami in prireditvami tudi književne vaje, kljub temu da niso izrecno imenovane kot take?

Prav gotovo je, da je gledališče imelo pri nas vedno in močno povezavo s književnostjo... in po obnovitvi akademije leta 1646, si je ta postavila svoje gledališče na kraju sedeža že leta 1647 s sledečim naslovom: *Academia Justinopolitana... Rediviva*.«

Gravisijevo pismo nas zanima do tukaj, ker govori o gledališki dejavnosti v Kopru in omenja gledališko stavbo v današnji Verdijevi ulici, postavljeno že leta 1647. Preden bi pa govorili o sedežu nove akademije »de' Risorti« leta 1646 in o njenem gledališču, bi pregledali na kratko še druge akademije, ki so sledile prvi »della Calza« do zadnje, ki je bila »de' Risorti«, ker je bila gledališka dejavnost nepretrgano sestavni del programa vseh akademij. Kljub temu da nimamo drugih napisov, ki bi nam to potrdili, upravičeno sodimo, da so se

gledališke predstave nadaljevale od akademije do akademije kot nujen izraz književnega življenja akademij, kar nam je ravno hotel dokazati Gravisi s svojim pismom.

Leta 1553 je društvo »della Calza« vneslo med svoja pravila zelo važno spremembo.⁶ Opustilo je namreč viteški značaj in postalo središče kulturnega življenja Istre z oblikami prave književne akademije. Društvo se je tudi preimenovalo v »Accademia d' Desiosi«. Protestantško gibanje in verske polemike, ki so takrat bile na višku v Nemčiji, so se kaj kmalu razširile po Evropi in zajele tudi Istro in Koper. Tu je imel med izobraženci močan vpliv škof odpadnik Peter Pavel Vergerij ml. Verska polemika se je pojavila tudi med člani akademije in povzročila veliko razburjenje duhov. Zaradi nastalega sovraštva in nesoglasja med člani je akademija strogo prepovedala verske razprave in debate. Prepoved pa je dala povod pesniku Muziu, da je v »Katoliških« (lib. III., str. 153) s srdom napadel akademijo in obtožil vse njene člane krivoverstva, češ da so vsi podleгли Vergerijevim naukom.

Akademija je imela zelo kratko življenje. Leta 1554 je razsajala v Koprug, ki je preprečila vsako kulturno udejstvovanje akademije. Toda takoj po končani kugi so preostali izobraženci akademijo obnovili in ji dali nov naziv: Accademia Palladiana. (Palada ali Atena, boginja modrosti, je v zvezi s pravljicnim nastankom Kopra.) Nova akademija je ohranila književni značaj in je še vedno prirejala odrske igre, seveda poleg razprav filozofske vsebine. Njeni člani so bili tudi tokrat cvet koprške inteligence kot Ottoniello in Jurij de' Belli, Cesar Barbabianca, slavni Santorio in drugi.

Leta 1646 se je »Accademia Palladiana« preimenovala v »Accademia de' Risorti«. Prenehale so popolnoma viteške oblike dejavnosti. Iz akademije so izšli vsi slavni Koprčani, ki so se uveljavili doma in v tujini v XVII. in XVIII. stoletju. Akademija je zaživela pod pokroviteljstvom takratnega župana in kapetana Petra Grimanija. Zelo izobraženi Grimani je kot zavetnik akademije dosegel od beneških oblasti, da je bila akademija pravno priznana. V znak hvaležnosti so akademiki ovekovečili Grimanija v napisu na marmornati plošči, ki so jo postavili na sedežu akademije na Belvederu v današnji Verdijeви ulici: ACADEMIA JUSTINOPOLITANA M. ANTONII GRIMANI PRAET. PRAEF. OPT. FOVENTE CALORE ET VENETO SENATU FAVENTE REDIVIVA. MDCXLVII. Ta plošča se hrani danes v veži muzeja. Vendar je akademija zašla v književni dejavnosti v dekadenco, ki je bila značilna za Italijo v XVII. stoletju. Zunanji sijaj iger in prireditev, čudne noše, prazno in napeto besedičenje, protislovja, krivi pojmi so nadomestili preprosto izražanje, resno vsebino prejšnjih akademij. Res je škoda, da so možje kot Santo Grisoni, Avrelj de' Belli, dober latinski pesnik, Anton in Prospero Petronio, ki je napisal zanimivo zgodovino Istre, Hieronim Vergerij, ki je bil medicinski profesor v Padovi in drugi, zgubljali čas in si belili glavo le v praznih razpravah o ljubezni in etiki ter iskali nagrado v burnem glasovanju občinstva in akademikov, ki niso več imeli zdravega književnega okusa.

Na veliko srečo slavne književne tradicije Kopra je bil takrat ustanovljen kolegij, v katerem so učili odlični profesorji, redovniki, imenovani »delle scuole pie«. Koprška mladina se je kmalu vrnila k resnemu in solidnemu učenju latinskih in italijanskih klasikov. Vpliv kolegija je učinkovito deloval tudi na akademike in se je razširil po celi Istri. Koprčane in Istrane je zajela prava strast za učena in težka raziskovanja domovinskih spomenikov, klasične lite-

rature, zgodovine in arheologije, kot pričajo dela pisateljev in književnikov tiste dobe.

Iz razlogov, ki nam niso znani, morda zaradi zanemarjanja občnih zborov, ki so vezali člane cele Istre, so se akademiki ohladili za svoje društvo in počasi zgubili medsebojne stike ali jih zelo zmanjšali. Dejstvo je, da se je leta 1739 pretrgala nit, ki je združevala istrske in koprške izobražence. Mlada generacija, ki se je vzgajala v kolegiju, je hotela ustanoviti samostojno društvo z drugim nazivom: *Accademia degli Operosi*. Naziv nam priča o veliki vnemi, ki je prevzela mladino do književnega dela. Ne smemo misliti, da je ta cepitev škodovala staremu ali novemu društvu, obratno, začelo se je zdravo literarno tekmovanje med mladimi in starimi. Ker so pa mladi po dokončanem študiju v kolegiju odhajali na univerze, je zopet nadvladala in se celo ojačila akademija »de' Risorti«, posebno s pristopom mladih, ki so se vračali z univerz v domovino in ki so, sedaj življenjsko bolj zreli in bogati znanja, raje dali svoje ime stari akademiji. Sčasoma so se tudi samostojni mladi »Operosi« prepričali, da je le v združenih močeh obstoj varnejši in delo uspešnejše. Zato so se torej mladi »Operosi« zopet združili s starimi »Risorti«. Staremu deblu je doprinesla mlada generacija nove, sveže sile in močan elan v delu.

Naj omenimo še, da je bil leta 1758 predsednik društva slavni Gian Rinaldo Carli, ki je živel v Kopru, ko se je odpovedal stolici za nautiko in astronomijo v Padovi. Carliju je sledil na vodstvu akademije Hieronim Gravisi, ki je prevzel tudi težko nalogo, da je odprl v Kopru leta 1760 javno študijsko knjižnico; akademska knjižnica je bila na razpolago samo članom. Sklep za otvoritev knjižnice je bil sprejet leta 1758 na seji akademije. Druga velika zasluga Carlija in Gravisija je, da je takratna akademija cvetela kot nikoli prej, da je navezala prijateljske stike z akademijami v Padovi, Bellunu, Rovigu, Goricu, Vidmu ter tako širila ugled Kopra, ki se je vedno upravičeno ponašal, da je njegova akademija po času ena izmed nastarejših daleč naokoli, po književni vsebini pa ena izmed prvih. Če še dodamo, da so književne vaje, ki so bile sestavni del akademskega programa, vsebovale od prvega začetka tudi gledališke igre, moramo zaključiti, da so gledališke tradicije Kopra izredno redek, važen in zanimiv pojav in da si je mesto na skalnatem otoku popolnoma zaslužilo naziv »Atene Istre«.

Akademija »de' Risorti« je imela svoj sedež v današnji Verdijevi ulici in sicer tam, kjer je danes GSP. O tem nam priča dokument, ki ga hrani mestni arhiv v Kopru.⁷ Dokument je namreč prošnja, ki jo je anez Andrej de Gravisi Barbabianca Bocchina vložil dne 13. avgusta 1835 na koprsko sodišče proti novim najemnikom stavbe oziroma naslednikom akademije, ki je redno plačevala najemnino do 15. avgusta 1805 in ki je istega leta, kot se da razbrati iz dokumenta, prenehala svojo dejavnost.

Iz dokumenta zvemo: Prostor in pritikline, ki jih je uporabljalo koprsko akademsko gledališče v mestni četrti Belveder, so bili že od začetka v hiši Janeza Dominika Grisona, toda hiša je bila obremenjena z L.12.8 letno v korist družine Rodella iz Podpeči.

Dne 3. septembra 1649 so premoženje in bremena omenjenega Grisona prešla v posest Filipa d'Ambrosi, ki je nato plačeval tudi breme na hišo v Kopru v znesku L.12.8 družini Rodella.

Leta 1650 je Barbara, vdova pok. Petra Rodella, prodala Dominiku Tiepolu omenjeno dajatev v znesku L.12.8 na breme hiše v Kopru, ki je bila že od tedaj

preurejena za sedež koprške akademije. Akademija je plačevala letno najemnino 60 L. Juliji d'Ambrosi. Pozneje je sodišče določilo, da naj bi od skupnega zneska 60 L. Akademija plačevala 31 L. Andreju Tiepolo, ostalo pa Juliji d'Ambrosi.

Na podlagi dediščine sta cela imovina Tiepolo in omenjeno hišno breme v znesku L.12.8 pok. Grisona prešla v posest Hieronima Gravisija in naslednikov. Akademija in akademsko gledališče sta redno plačevala letno najemnino družini Gravisi do 15. avgusta 1805, ko je Akademija prenehala s svojo dejavnostjo.

Novi lastniki lož so si potem prisvojili hišo, ki je bila sedež akademije, in si tu postavili gledališče, vendar niso hoteli še nadalje plačevati Gravisijem stare najemnine v znesku 31 L. Gravisijevi so predali zadevo sodišču.

Ta dokument prav lepo dopolnjuje Gravisijevo pismo tam, kjer pravi: »... in po obnovitvi akademije leta 1646, si je ta postavila svoje gledališče na kraju sedeža že leta 1647 s sledečim nazivom: *Academia Justinopolitana... rediviva.*« Kljub temu da dokument ne navaja Gravisijevih letnic 1646 in 1647, vendar se v navedenem stavku: Leta 1650 je Barbara, vdova pok. Petra Rodella, prodala Dominiku Tiepolu omenjeno dajatev v znesku L.12.8 na breme hiše v Kopru, ki je bila že od tedaj preurejena za sedež koprške akademije... letnica (1650) in posebno besede: »ki je bila že od tedaj preurejena za sedež koprške akademije«, zelo od blizu ujemajo z Gravisijevim pismom. Grisonova hiša na Belvederu je bila torej najprej sedež akademije in od leta 1647 tudi akademsko gledališče. Seveda je bilo to gledališče večkrat preurejeno in obnovljeno. Po zadnji obnovi po osvoboditvi je gledališče ohranilo le stebričke na galerijah, ki so ločevali lože starih plemiških družin od lož bogatih meščanov Kopra.

Dokument nam tudi priča, da so novi najemniki Grisonove hiše na Belvederu imeli tu svoje gledališče od leta 1805 do leta 1835 in da je gledališče delovalo, ker drugače bi oni prav gotovo odpovedali najemnino. Torej tudi med francosko okupacijo je gledališče redno prirejalo svoje predstave. V gledališču so se vršile razne akademske prireditve na čast Napoleonu, katerim je prisostvoval Calafati v bleščeči uniformi Napoleonovega prefekta Istre.

V dobi druge avstrijske vlade so se lastniki lož preimenovali v Gledališko družbo (*Società del Teatro*) in pozneje v Družbeno gledališče (*Teatro Sociale*).

Stara navada gledališča je bila, da je uprava vabila v Koper posebno v pustnem času tuje dramske družine, s katerimi pa je vedno sklepala dokaj natančne in stroge pogodbe. Gledališče je dobila tuja dramska družina na razpolago brezplačno, poleg tega ji je gledališka uprava plačala 500 fiorinov, in sicer 250 fiorinov takoj ob prihodu družine v mesto, po dokončani prvi polovici predstav pa še 250 fiorinov. Vstopnina je bila navadno 12 karantanov. Dohodki štirih predstav vsake tuje družine so bili namenjeni v korist tistih igralcev, ki jih je določil sam direktor družine. Druga taka navada je bila, da je gledališka uprava prodajala sedeže v pritlični dvorani le sebi v korist. Gledališče je tudi imelo svoj bar.

Naj navedemo le nekaj dramskih družin, ki so gostovale v Kopru v XIX. stoletju.⁸ V pustnem času leta 1828, meseca marca, je igrala dramska družba, ki jo je vodil Angel Liparini. Družba je priredila z velikim uspehom: *Epulo, re degl'Istri* ali *Le terribili guerre tra l'Istri ed i Romani*. To tragedijo je spisal svetnik Anton Albertini iz Poreča. Meseca februarja istega leta je pa gledališče

priređilo dramo: *Il riconoscimento di Giuseppe Ebreo, Vice Re d'Egitto* ali *La benedizione di Giacobbe*. Pred dramo se je občinstvo nasmejalo pri šaloigri: *I pappagalli della Signora Filippa*. Na razporedu je bil tudi »Un volo di piccione«, ki so nosili okrog vratu srebrn zvonček.

Meseca januarja leta 1832 je bila v Kopru italijanska dramska skupina, ki jo je vodila igralka Samaritana Capra-Duse. Igrala je »La seduta pubblica« ali »Caterina Nonvel alla Corte di Luigi XIV«.

V pustnem času leta 1843—44 je gostovala beneška dramska družba pod vodstvom igralcev Benvenutija, Martiniija in Vellija. Družba je dobila na razpolago gledališče brezplačno in še 1200 avstrijskih ir. Vstopnina je bila 10 karantanov.

Leta 1844 je igrala dramska skupina pod vodstvom igralka Olimpije Marini. Priredila je: *Le strepitose memorie del diavolo* v treh dejanjih. Prvo dejanje: *L'arrivo del diavolo alla fattoria*; drugo dejanje: *Il diavolo ad una magnifica festa di ballo in maschera a Parigi*; tretje dejanje: *Il diavolo al ritrovamento del tesoro nel castello del duca di Ronquerolles*. V začetku in med odmori je igrala godba avstrijskega garnizona v Kopru.

Leta 1851—52 je v pustnem času igrala italijanska dramska družba, ki jo je vodila Gaetana Rosa.

Meseca decembra 1852—53 je nastopila zelo močna siciljansko-toskanska družba pod vodstvom Štefana Rirole in Aloizija Fortija. Štela je 7 igralk in 15 igralcev. Vstopnina je bila 12 karantanov.

Meseca maja 1858 sta gostovala igralca L. Benfenati in A. Boni z bogatim in peštrim programom. Začela sta z veseloigro: *L'amico Francesco* (francosko gledališče: Bourdoix in Calliot); sledil je komični ples: *Pastrana* — Polka v eksekuciji umetnika Armanda Suboticha; prireditve je zaključila šaloigra: *Le 33 disgrazie di Arlecchino, avvelenato col vin di Cipro* ali *Morirei 20 volte*. Vstopnina je bila 12 karantanov. Začetek prireditve ob 20.30.

Meseca januarja 1864 je nastopila italijanska družina, ki jo je vodil Aloizij Aliprandi.

Leta 1870 je igrala komična skupina iz Piemonta, ki sta jo vodila Jožef Salusspaglia in Sebastian Ardy. Skupina je štela 9 igralk in 15 igralcev.

Tudi Goldonijev teater iz Benetk, ki je štel 6 igralk in 12 igralcev, je bil v Kopru pod vodstvom Franza Bonuzzija.

Leta 1875—76 je nastopil z italijansko narodno družbo igravec Aleksander Vaudagna. Družba je štela 7 igralk in 10 igralcev. Imela je tudi operne pevce.

Reško gledališče »Anfiteatro Fenice al Dolaz« je prihajalo prav pogostoma v Koper z bogatimi in zanimivimi programi.

V pustu leta 1886 je gostovala dramska družba Icilia Brunetti z zelo peštrim programom. Štela je 9 igralk in 15 igralcev.

Seveda je tudi domača gledališka družina nadaljevala slavne odrske tradicije starih književnih akademij, saj je vedno uživala prav lep ugled doma in med drugimi dramskimi družinami daleč naokoli.

Koprčani so bili vedno navdušeni za gledališče. Med letom so zahajali tudi v Trst na operne prireditve. Preprosti kmetje in obrtniki so sijajno igrali na

razna godala, in pogostoma, posebno za praznike, je bilo slišati operno petje v javnih lokalih.

Gledališki okus Koprčanov je bil dokaj zahteven. Kot so lepe prireditve naletele na navdušeno in burno odobravanje občinstva, tako so neuspele doživele odprto in ostro kritiko, ki ni prizanesla niti domačim niti tujim igralcem.

Sedaj pa pogledjmo nekoliko v življenje domače gledališke družbe od druge avstrijske dobe dalje do osvoboditve.

VIRI

1. Lugnani, Atti notarili 1798, quaderno 111, pag. 2. Mestni arhiv v Kopru.
2. Domenico Venturini, Guida storica di Capodistria, pag. 44., Carlo Priora, Capodistria 1906.
3. Giuseppe Caprin, Istria Nobilissima, pag. 10, Stab. Tip. Caprin, Trieste 1907.
4. Gian Rinaldo Carli, Dell'indole del teatro tragico antico e moderno, T. XVII., pag. 18, Milano 1787.
5. Marchese Girolamo Gravisi, Intorno alle antiche e moderne accademie di Capodistria, lettera in data: 15 marzo 1760. Mestni arhiv Koper, Archivio Gravisi: Accademie, numero 2.
6. Prof. Giacomo Babuder, Intorno alla vita ed agli scritti del Marchese Girolamo Gravisi. Atti dell' I. R. Ginnasio Superiore di Capodistria, anno scolastico 1867—68, Capodistria, Tipografia Tondelli 1868.
7. Carte Pellegrini, Il teatro di Capodistria, anno 1886, Mestni arhiv, Koper.
8. Carte Pellegrini, idem (fascikel gledaliških oglasov), Mestni arhiv, Koper. Carte Cadamuro-Morgante, numero 88 (gledališki oglasi), Mestni arhiv, Koper.

La vie de théâtre à Koper

L'auteur décrit la vie de théâtre à Koper en commençant au 15e siècle et en terminant peu avant la fin du 19e. Le développement du théâtre a commencé par la constitution de différentes académies (la première en 1478, la dernière en 1905). Sa source principale, c'est la lettre de Jérôme Gravisi du 1760 (sur les académies antiques et modernes). La première de ces académies fut la »Compagnia della Calza« dont la destination principale furent des exercices chevaleresques, des jeux et des danses. En 1553, elle perd son caractère chevaleresque en devenant un centre de culture et en changeant son nom en Accademia d'Desiosi. La peste fut la cause de la brièveté de son activité. Peu après ce fléau, elle réapparut comme Accademia Palladiana, qui conservait son caractère littéraire et continuait à jouer des pièces de théâtre. En 1646, elle changea son nom en Accademia de'Risorti. Son protecteur Pierre Grimani réussit à obtenir son affirmation juridique. Après son déclin, sa tradition fut continuée par un collègue qui, avec ses professeurs, influença, l'Istrie entière. La jeune génération fonda une Accademia degli Operosi laquelle, plus tard, s'intégra à l'Accademia de'Risorti. La maison, où fut le siège de leur activité, passa à la famille Gravisi. D'après les documents, cette maison de Belvedere abritait un théâtre académique, qui continuait à exister du temps de l'occupation française ainsi que plus tard, du temps du gouvernement autrichien et devait, jusqu'à nos temps, subir plusieurs transformations. Ces documents témoignent également de nombreuses troupes de théâtre venues jouer à Koper au 19e siècle.